

A nagy kivonulás?

Olajsokk és szenvedélyek

Nincs megoldás?

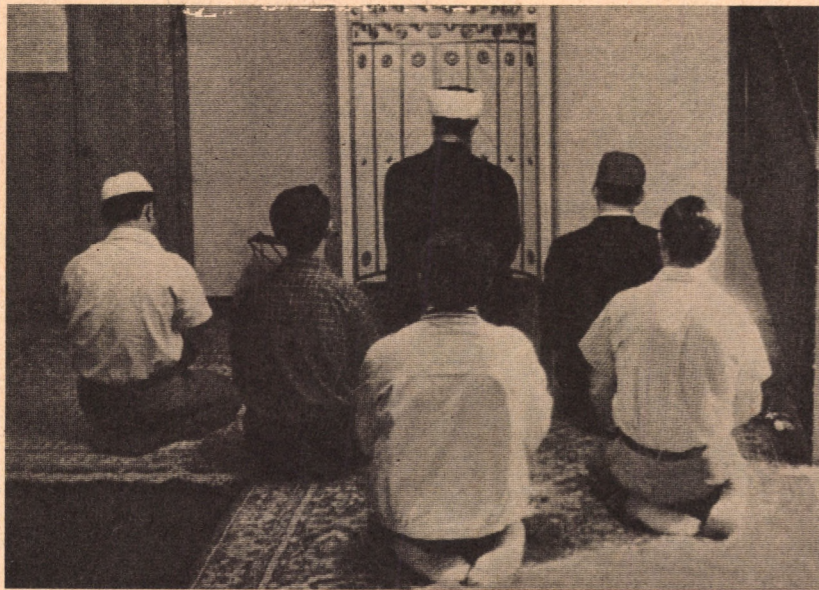
A hatvanas évek eleje óta, amikor a nyugat-európai fejlett tőkés-országok gazdasági növekedésének a belföldön rendelkezésre álló munkaerőszintje gátjává vált, a megoldást ideiglenesen a vendégmunkásrendszer jelentette. Főként a mediterrán országokból egyre gyorsuló ütemben áramlott át a jórészt szakképzetlen munkaerő a fejlett nyugat-európai országokba. A küldő ország fizetési mérlegét a hazautalások javították, a belső munkanélküliség csökkent, állampolgárai külföldön szakmát tanultak. A fogadó állam számára viszont lehetővé vált a termelési tényezők jobb kihasználása, a gazdasági növekedés magas ütemének fenntartása. Úgy tűnt, hogy a kölcsönös előnyökön alapuló hosszú távú kapcsolatokról van szó.

A fordulat kezdetei

A hetvenes évek elején sokasodtak meg a nyugati közgazdasági irodalomban és publicisztikában a vendégmunkásrendszert bíráló hangok. A hatvanas évek elején ugyanis egy „vendég” átlagosan csak tizenhét hónapot töltött az NSZK-ban. 1973-ra ez az időszak öt évre emelkedett. A vendégmunkások jelenlétében növekedett az „állandó elem”.

Tartózkodásuk lakással, iskoláztatással összefüggő, jórészt az államot terhelő költségeken kívül kezdett komoly társadalmi problémákat felvetni. A többségükben etnikailag homogén államoknak szembe kellett nézniük egy mesterségesen megteremtett nemzeti-ség perspektívájával. Az a nézet, mely szerint a gazdasági növekedés 1 százalékaéhoz meghatározott vendégmunkás-beáramlás tartozik, ijesztő távlatot sejtetett. (A Les Echos 1973 júliusában azt boncolgatta, hogyan kerülhet el az, hogy a Közös Piac országaiban jelenleg dolgozó nyolcmillió vendégmunkás 1980-ra tizenkét millióra növekedjen. A lap felhívta a figyelmet a francia gyáriparosok szövetségének javaslatára, mely szerint tökéletesen munkaalkalmat kellene exportálni.

Amikor az olajválság kitört, Nyugat-Európában 11 millió vendégmunkás dolgozott. A mediterrán országok közül Spanyolország fizetési mérlegét 800 millió dollárral, Törökországot 1973-ban 1,2 milliárd dollárral, Portugáliáét pedig exportja háromnegyedével egyenértékű összeggel javították külföldön dolgozó állampolgáraik átutalásai. A hazautalt devizáért az ország iparosításához pótlólagosan tudott gépeket és berendezési javakat importálni. A vendégmun-

EGY TÖRÖK IMAHÁZBAN, DÜSSELDORFBAN
Prémium azoknak, akik „önként távoznak”

kások nem csekély szerepet játszottak például a görög vagy spanyol gazdasági növekedésben. (Az utóbbi időben a küldő országokból is hangoznak el kritikák hangok. Törökországban például úgy vélik, hogy az átutalások — belső vásárlóerőt teremtve — felelősek az évi 20 százalékos inflációért és Portugália is a vendégmunkásokat teszi felelőssé a permanensen uralkodó szakmunkáshiányért.)

A fogadó országok közül a vendégmunkáskérdés a legélesebben Svájcban vetődött fel. A kis alpesi államban rövid négy év alatt négy törvényjavaslat született a nem kívánatosnak tartott vendégmunkások ellen. Az elsőt visszavonták, a másodikat 1970. június 7-én népszavazáson a lakosság elutasította, a harmadik döntésre vár, a negyedik javaslat pedig arra, hogy a harmadikról döntés születessen. A vendégmunkások elleni kampányt a Nemzeti Akciómozgalom vezeti, tőle származik a harmadik — kétségkívül a legtúlzottabb — tervezet is, amely szerint 1977-ig minden második Svájcban lakó külföldi elhagyná az országot.

A külföldi munkaerő korlátozására való törekvést még egyes svájci gazdasági körök is bírálták. A vendégmunkások ugyanis már annyira részévé váltak a svájci gazdaságnak, hogy tömeges távozásuk sok üzemet és szolgáltatóvállalatot azonnal csődbe juttatna. Emellett a vendégmunkások hirtelen szélnek eresztése erősen csökkentené nemzetközileg az ország „szavahihetőségét”, a külföldi munkaerő kérdését ugyanis Svájc — elsősorban Olaszországgal — szerződésileg rendezte.

A fentiek alapján a megfigyelők előtt nem kétséges, hogy a svájci népszavazáson a fentebb említett „harmadik számú javaslat”

nem fog többséget kapni és ez minden bizonnyal megpecsételi a sorrendben negyedik indítvány sorsát is. A svájci kormány számára azonban a probléma megmarad. Az illetékes gazdaságpolitikuskok többször nyilatkoztak arról, hogy céljuk a vendégmunkások számának stabilizálása, akár a gazdasági növekedés önkorlátozásának árán is. Egy ilyen elgondolást azonban nehéz megvalósítani.

Az olajválság kapcsán Nyugaton rengeteg becslés, számadat hangozott el annak várható kihatásáról. A közzétett számok többsége láthatóan nem mentes bizonyos

rácsonyi szabadságra, hogy „csak levélbeni értesítésre kell visszajönniük”. A cél tehát most már nem a vendégmunkások létszámának stabilizálása, hanem annak drasztikus csökkentése. A küldő országokban ez a kérdések egész sorát veti fel. Görögországban évek óta ismeretlen volt a munkanélküliség, a tömegesen hazatérőknek viszont képtelenek lennének munkát adni. Spanyol közgazdászok azt jósolják, hogy az átutalások nélkül át kell dolgozni a fejlesztési elképzeléseket, Törökország esetében is megállna a fizetési mérleg egyenlegének javuló tendenciája.

Kétélű fegyver

A probléma az: Nyugat-Európa a gazdasági visszaeséstől és hazai dolgozóinak munkanélküliségétől való félelmében — úgy tűnik — el van szánva arra, hogy a vendégmunkások számát jelentősen csökkentse. Az NSZK-elképzelés szerint például 2,5 milliőről 1,5 millióra — akkor, amikor egy regionális recesszió még nem valószínű, csak előrejelzés.

Ha a más államok is hasonló gyorsasággal és erővel reagálnak, mint az NSZK, előfordulhat, hogy bár esetleg később meglennének a világgazdasági feltételei a konjunktúrális fellendülésnek, a munkaerőhiány jelenti majd a gátat. (Kérdéses, mi nehezebb, eltávolítani a vendégmunkásokat vagy később, szükség esetén ismét visszacsalogatni.) Másrészt a fejlett tőkésországok esetlegesen bekövetkező akciója erős deflációt kényszerítene a „mediterrán körre”. Az érintett országok minden bizonnyal csökkentenék behozatalukat Nyugat-Európából, erősítve annak gazdasági problémáit.

Úgy tűnik, hogy Nyugat-Európa (ha követné az NSZK példáját) maga idézné elő azt, amitől fél. Nem szabad itt elfelejteni azt sem, hogy a vendégmunkások és családtagjaik belföldön vásárlóerőt is jelentettek. Kiesésük néhány, főként fogyasztási cikket gyártó iparágat érintene érzékenyen.

A jelek szerint Nyugat-Európa jelenleg nincs felkészülve arra, hogy a vendégmunkások számát nagymértékben csökkentse. Amit megtehet az, hogy számuk növekedését megakadályozza, vagy kis mértékben csökkentse. Az olajválság azonban intenzívebbé fogja tenni a kutatást arra nézve, hogyan lehetne a vendégmunkások kérdést hosszú távon megoldani

GONDA GYÖRGY—
LŐRINCZE PÉTER

1974

— új év,
új hírek,
események
a világban.
Minden héten
minden újról
tájékoztatjuk.

1974:

ha előfizet, hához megy
o

MAGYARORSZÁG

A Nixon által február 11-ére meghirdetett nagy washingtoni olajértekezlet előtt néhány nappal egyre inkább lefoszlanak az olajharcról a pusztán gazdasági jellemvonások és mindinkább előbukkan a hatalmi harc ábrázata. Ennek az állapotnak az a különlegessége, hogy még a körvonalait is csak nagy elővigyázattal lehet felvázolni, beismerve, hogy az igazi elemzéshez valószínűleg nem áll rendelkezésre elegendő, megbízható tény.

Tele van bizonytalansággal már az Egyesült Államok politikája is, holott a legnagyobb olajvásárló országok konferenciáját az Egyesült Államok hívta össze. Alapvető stratégiai célját azzal lehetne meghatározni: amerikai vezetés alatt megszervezni a legnagyobb vásárló országok blokkját és sokoldalú közös nyomással kényszeríteni a termelő országokat az olajárának csökkentésére.

Hegemóniastílus

A terv ily módon csak részben kapcsolódik az energiaválsághoz. Ezt felhasználva egyben a legfontosabb partnerek feletti hegemonia megszilárdításának terve is.

Az amerikai politikán belül azonban kétféle módszerrel kísérik meg ennek a hatalmi törekvésnek a végrehajtását. Kissinger és köre (valamint az amerikai monopóliumok csúcsein helyet foglaló, de homályban maradó támogatói) egy olyan nagyszabású együttműködésre gondol, amelynek során az Egyesült Államok a maga hegemoniájának biztosítására „közös tervezés” alapján oldja meg a tőkés világ energiaválságát. Kissinger egyebek között arra célozott, hogy a nukleáris reaktorokkal, az urándúsítással kapcsolatos amerikai technológiai ismeretek és technikai fölény birtokában közös tervet készítsenek. „Az Egyesült Államok készen áll arra, hogy nagyszabású pénzügyi és szellemi hozzájárulással könnyítse meg az energiaválság megoldását közös alapokon” — mondotta.

Kissinger tehát lényegében hajlandó lenne beledobni a mérleg serpenyőjébe az Egyesült Államok pénzügyi és technológiai hozzájárulását, tudván, hogy ezért bőséges ellenszolgáltatásként megérősödik hatalmi pozíciója a lényegesen gyengébb helyzetben levő tőkés vetélytársak felett.

Van azonban az amerikai uralkodó köröknek egy másik csoportja, amely — nyilván ugyancsak tekintélyes monopóliumtőkés háttérrel — a hegemonia megerősítésének egy másik módját helyezné előtérbe! Számos jel arra mutat, hogy maga Nixon elnök is hajlik egy ilyen megoldás felé. Kissingerrel csaknem egyidőben Nixon kifejtette, hogy az Egyesült Államoknak minden erővel ki kell harcolnia az energia-önellátást. Ezt az elnök „Project Independence” — függetlenségi terv — néven emlegette, kijelentvén: „Ha ez sikerül, 1980-ig olyan helyzetbe kerülünk, hogy nem függünk többé potenciálisan bizonytalan külföldi energiaforrásoktól.”

Ismerve a kongresszus és az amerikai monopóliumok egy részének politikai stílusát, a hegemonia megerősítésének ez a formája komoly támogatásra találhat. Hiszen ez lényegesen közelebb áll a hatalmi politika klasszikus módszereihez, kevésbé bonyolult és az amerikai sovinizmus számára rokonszenvesebb.

Nixon tehát meghirdette a február 11-i konferenciát — de ez még nem jelenti azt, hogy az ame-

rikai politika csúcsein döntés történt volna bármelyik irányban.

Még mindig az Egyesült Államoknál maradva: további nyilvánvaló kérdőjel az óriási politikai hatalommal és befolyással rendelkező nagy amerikai olajmonopóliumok magatartása. Január utolsó napjaiban a Jackson demokrata párti és Percy republikánus párti szenátor vezetése alatt álló vizsgálóbizottság összecsapott az olajmonopóliumok képviselőivel. A fellengzős szavak párbajából azonban mindeddig nem sok megfogható tény emelkedett ki — azon túlmenően, hogy a szenátusi bizottság elnöke és elnökhelyette-

1973. MÁJUS, PÁRISZ: FEJSZÁL KIRÁLY POMPIDOU ELNÖKKEL Washington a maga zsebében akarja tudni az arzenál kulcsát

se előtt a Fehér Ház délibábjá lebeg. Az egyetlen, amit tudunk, az, hogy a három legnagyobb amerikai olajtársaság 1973. évi tiszta profitja 47 százalékkal magasabb volt, mint az előző évben, s az emelkedés a legmeredekebb éppen 1973 utolsó negyedében, az olajválság idején volt.

Trösztök és szövetségek

Ettől eltérően a nagy olajmonopóliumok üzleti és politikai stratégiája mindmáig homályba burkolódik a jelek szerint még az amerikai kormány előtt is. A Washington Post így írt erről: „Egyik kormány sem biztos abban — beleértve az Egyesült Államok kormányát is —, hogy pontosan tudja, mit csinálnak az olajmonopóliumok. A szállítmányok méreteire, az árakra és a tényleges költségekre vonatkozó adatokat az olajipar hagyományosan titokban tartotta. S miután az olajtársaságok multinacionális monopóliumok, módjuk volt arra, hogy kikérüljék a választ a legfontosabb pénzügyi kérdésekre.”

Az Egyesült Államok tehát úgy ül le a februári értekezlet asztala mellé, hogy vezető politikai körrei kétféle hatalmi elgondolást képviselnek, s hogy nincs egyértelmű képük az olajkartell helyzetéről és stratégiai elgondolásairól.

Mindamellett Washingtonról legalább azt az egyet biztosan lehet tudni; ha el nem döntött módszerekkel is, de politikai hegemoniájának megszilárdítására akarja felhasználni az energiaválságot.

Az Egyesült Államok tőkés partnereiről még ennyi biztosat sem lehet elmondani. Az energiaválság minden eddiginél mélyebben megosztotta ezeket az országokat.

Világpolitika

Az olaj ürügyén

A hatalmi harc új szakasza

A washingtoni konferencia

portja a nagy arab olajexportáló országok magatartására vonatkozik. Azok a reakciós arab államok (Szaúd-Arábia és Kuvait), amelyek éppen a legnagyobb olajexportőrök, kénytelenek voltak tudomásul venni; gazdasági erejénél fogva éppen az Egyesült Államok vészeli át legjobban az energiaháborút, akár embargóval, akár áremeléssel vívják. Ráadásul ezeknek az országoknak az uralkodó körei már politikai önfenntartási ösztönüknél fogva sem léphetnek túl bizonyos határokat az Egyesült Államokkal szemben.

Arab dilemmák

Igy történhetett, hogy az olajexportáló országok (OPEC) néhány nappal ezelőtti bécsi értekezletén Szaúd-Arábia olajügyi minisztere, Jamani már felvetette: április után mérsékeljék kissé az olajárakat. Ezt más arab olajexportőrök — például Algéria — heves ellenzéssel fogadták. Így az arab olajexportőrök táborában tevékenyebbé váltak azok az erők, amelyek úgy vélik, hogy elérkeztek az amerikai hatalommal való szembenállás határáig.

(Kissinger legutóbbi nyilatkozatában már arról beszélt, hogy február 14-én a washingtoni értekezlet után összeülő tripoli konferencián „néhány arab ország javaslatot tesz majd az embargó feloldására”. Az amerikai kikötőkben február közepére már szaúdi olaj érkezését jelezték, amire az amerikai tőzsde áremeléssel reagált.)

Végül: nem könnyíti meg az arab államok helyzetét az sem, hogy az olaj áremelése a legnagyobb katasztrófát a pénzügyileg leggyengébb fejlődő országok számára jelenti. Jelenleg ezek az országok összes behozataluk 8 százalékát költik olajra. Az áremelés figyelembevételével ez az arány 22 százalékra emelkedik. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy olyan országok, mint India, Pakisztán és az afrikai államok többsége minden komoly fejlesztési tervről kénytelen lemondani és gazdasági káoszba hullhat. A harmadik világon belül így új, egymással ellentétes érdekű csoportok jöhetnek létre, egyelőre még beláthatatlan politikai, sőt katonai következményekkel.

Mindez jelzi, hogy február 11-én Washingtonban nem annyira egy olajkonferencia kezdődik, mint inkább a tőkés világ hatalmi harcainak egy teljesen új, be nem látható következményekkel járó szakasza.

GÖMÖRI ENDRE

A vezető tőkés országok 1974-es gazdasági növekedéséről szóló tavalyi kora őszi előrebecslései a kőolajszállítások csökkentésével használhatatlanná váltak, hiszen az energiakrízis és kihatásai jócskán visszafogják a gazdaság fejlődését. Ez évre az USA-ban a bruttó társadalmi termék (GNP) 2,5 százalékos növekedését tervezték, a várható növekedés azonban mindössze 0,5–1 százalék lesz. A módosított előrebecslések szerint a közös piaci tagországokban és Japánban is erős visszaesésre lehet idén számítani, ami elsősorban az olajhiány következménye. A nyugati gazdasági irodalomban az energiaválság kapcsán új kifejezés jelent meg, a „zéró gazdasági növekedés”, ami kevésbé finoman fogalmazva egy helyben topogást jelent. Amennyiben néhány éven belül nem sikerül az energiagondokon enyhíteni, mind több ország jut majd el a „zéró növekedés” szintjére. (Samuelson tekintélyes amerikai közgazdász szerint is a növekedési recesszió hamarosan igazi recesszióba csaphat át.) Idén a vezető tőkésországokban a gazdasági növekedés csökkenése a munkanélküliség emelkedésével párosul. Az energiaellátási gondok mind Nyugat-Európában, mind pedig az óceán túlsó partján munkaidő-csökkentést, gyárbezárásokat és ezzel párhuzamosan nagyfokú munkáselbocsátást eredményez. (Angliában bevezették a háromnapos munkahetet. Az Egyesült Államokban már csökkentették a munkaidőt a gépkocsigyártó-, a textil-, valamint az építőiparban.)

Átvizsgált becslések

A termelés csökkenésétől függetlenül az olajár emelkedésével az infláció további gyorsulásával lehet számolni. A nyersanyagárak emelkedésének több éve tartó folyamatait is fokozza az olajválság. A petrokémiai ipar nem megfelelő nyersanyagellátása és az áremelkedés miatt emelkednek a műanyagok, textíliák és egyéb szintetikus termékek árai.

Helyettük egyre növekvő mennyiségben az ipar természetes anyagokat — fa, fémek stb. — kénytelen felhasználni, amelyek ára messze meghaladja a műanyagokét. A legutóbbi statisztikákból egyértelműen megállapítható, hogy a vegyipar termelésének csökkenése árfelhajtó hatású és ezzel az inflációt erősíti. Stein, Nixon gazdasági főtanácsadója szerint az USA-ban a fűtőanyag drágulása miatt az előrebecsült 4,5 helyett 7,5 százalékos infláció várható idén. Hasonló a helyzet Nyugat-Európában is, ahol várhatóan nem sikerül megállítani az inflációs pörgést. Amennyiben a gazdasági növekedés a jövőben „eléri” a zéró szintet és az inflációval párosul — márpedig a jelek erre mutatnak — bekövetkezhet a nyugati világ rettegett lidércálma, a stagfláció.

A nagyarányú áremelkedéseket, valamint az olajválsággal kapcsolatos egyéb többletkiadásokat a tőkés kormányok elsősorban a dolgozó rétegekre hárítják át. A nyugat-európai vagy amerikai munkás az energiaválság hatásait nemcsak a benzinkorlátozásnál vagy az élelmiszer- és egyéb árak emelkedésekor érzi.

Az olajválság sújtotta ágazatok közül érdemes kiemelni a légi közlekedést, hiszen itt történtek a legdrasztikusabb intézkedések. A légitársaságok tartalékolják az üzemanyagot, ezért kénytelenek korlátozókat bevezetni. Az amerikai légitársaságok az idén

ARAB OLAJMUNKÁSOK

Soha annyi fúróberendezést nem adtak el, mint manapság

950 000 (!) járatot szüntetnek meg. Mindezt az indokolja, hogy januártól 15 százalékkal csökken a repülőgépek üzemanyag-fejadagja. A holland KLM bejelentette, hogy ritkítja utasszállító járatait és a charterutasokat is menetrendszerű gépeken szállítja. Nem vásárol újabb gépeket az Air France és ritkítja járatait a bizonytalan ke-rozinellátás miatt. A három északi ország légitársasága, a SAS is közölte, hogy januárban 25 százalékkal csökkenti járatai számát. Január 1-én a repülőgépjegyek árát 6 százalékkal emelték a nemzetközi szövetséghez tartozó légitársaságok (IATA).

Visszaeséssel számolhatnak a repülőgépgyárak is, mert a légitársaságok a bizonytalan üzemanyaghiány miatt sorra mondják le korábbi rendeléseiket. (A légi járatok számának csökkenését közvetve a turistaforgalomra berendezkedett egzotikus országok is megérik, mert elsősorban az oda induló járatok számát csökkentették. Bahama, Haiti és a többi turistaparadicsom nehéz évnék néz elébe.)

A légi közlekedéshez hasonlóan a tengerhajózás is gondokkal küzd. Akadozik az áruszállítás, a hajók napokat rostokolnak tétlenül a kikötőkben az üzemanyaghiány miatt. Nemcsak a nyersanyag-szállítványok, hanem az élelmiszer-akománnyok is késnek, ami bizony sok esetben nehézséget okoz, főleg a fejlődő országok élelmiszer-ellátásában. Rendszeres szárazság miatt az utasszállító tengerhajózási társaságok, hiszen az idegenforgalmi irodák a bizonytalan légi közlekedés és a bérjáratok (charterek) csökkenése miatt inkább tengeri utakat ajánlanak.

Kutatási láz

A tőkés világot fenyegető energiaválság és nem csupán a jelenlegi olajellátási nehézségek egy másik csápját a környezetvédelemmel kapcsolatos. Az elmúlt években sok intézkedés született, sok milliárd dolláros terveket dolgoztak ki és fogadtak el a környezet tisztaságának védelme, illetve megóvása érdekében. Most úgy tűnik, az intézkedések végrehajtásának jelentős része veszélyben van.

Mivel a világ szénkészletei több évszázadra elegendőek, a rossz gazdasági hatékonyság és a magas termelési költségek ellenére egymás után nyitják meg a korábban

bezárt szénbányákat szerte a világon, és egyre több országban rendezkednek be ismét a széntüzelésre. (Jackson amerikai szenátor javasolta a kongresszusnak, hogy az olaj- vagy gázüzemre átalakított erőműveket a lehetőségek szerint vissza kell állítani széntüzelésre.)

Nagy-Britanniában, az NSZK-ban, az Egyesült Államokban és egy sor más országban ismét termelnek az elhagyott szénbányák, mert a „saját szénünk legalább biztos”. A széntüzelésre való áttérés ugyanakkor fokozza a környezet szennyeződését és mivel engedélyezték a nagyobb kéntartalmú kőolaj feldolgozását, a levegő szennyezettsége várhatóan emelkedni fog. Mivel az amerikai vállalatok nem tudnak elegendő alacsony kéntartalmú kőolajra szert tenni, a környezetvédelmi hivatal most a levegő tisztaságáról szóló 1970. évi törvény levegőminősítési normáinak megváltoztatását tervezi.

Washingtonban olyan hírek keringenek, hogy az energiaválságra való tekintettel a kormány hatályon kívül helyezi a környezetvédelemről szóló törvény egyes rendelkezéseit. (Hogy a környezetvédelmet most mennyire háttérbe szorítja az energiaválság, azt jól jellemzi, hogy az amerikai szenátus jóváhagyta az alaszki kőolajvezeték építésének azonnali megkezdését és az építést mentesítette mindenfajta környezetvédelmi előírás alól.)

A várhatóan több évtizedig elhúzódó energiaválság kényszeríti a tőkésországok gazdasági vezetőit, hogy meggyorsítsák az energiahordozók feltárását. Különösen nagy ütemben folyik a tengerparti olaj- és kőolajkincsek kutatása. A szeizmikus mérések arról tanúskodnak, hogy Dél-Vietnam, Malajzia és Ausztrália partjai előtt hatalmas gazdag olajmezők terülnek el a tengerfenéken, szakemberek véleménye szerint itt lesz a „második” Északi-tenger.

A jelenlegi kutatási láz elsősorban a kőolajtermelő berendezéseket gyártó iparágak kedvez, ugyanis soha annyi fúróberendezést nem adtak el, mint manapság. Az energiahiány előtérbe állított más energiahordozókat is. A jövő feltétlenül az atomenergiáé, de ezen a területen jelenleg még olyan elmaradás tapasztalható, hogy az atom, mint energiaforrás csak a 90-es években játszhat számottevő szerepet. Jelenleg a világ energiatermelésének mindössze 3 százaléka nukleáris energia.

Energiaválság

Sötét jelek

A hatás

A hajsza

a tervek szerint ez a hányad 1990-re eléri a 30–40 százalékot. Ez még egyelőre elég távoli jövő, de az alapokat most kell megteremteni.

A nyugati országokban nap mint nap hangzanak el nyilatkozatok, amelyek az atomerőművek építésének meggyorsítását sürgetik. Nixon legutóbbi energiaüzenetében hangsúlyozta, hogy az atomerőműveket ezután nem 10, hanem 6 év alatt kell felépíteni. Mindez persze csillagászati magasságú összegeket igényel, mert az atomerőmű-építés a világ egyik legköltségesebb vállalkozása. Az Egyesült Államokban jelenleg 36 atomerőmű működik és 60 újabb áll építés alatt. A Közös Piac is felhívást bocsátott ki az atomerőmű építésének meggyorsítására. Nyugat-Európában e téren különösen nagy a lemaradás és most mindent igyekeznek elkövetni, hogy a hiányt pótolják. Az NSZK például egyszerre 28 erőmű építésébe fogott, egyenként 1200 megawatt kapacitással. Van is mit pótolni, mert az NSZK teljes energiafelhasználásának mindössze 0,9 százaléka származik atomenergiából. Nagy-Britanniában ez az arány 1,4, Olaszországban pedig 0,3 százalék. Sokat fog segíteni az energiahelyzetet az újfajta eljárás, az úgynevezett gyorsneutronreaktor, de ez a típus csak 1990 körül kerül teljesen kifejlesztésre.

Víz, szén, nap

A szén és az olajpala hidrogenizálása és szintetizálása viszont 1985-re megoldódik. Az atomenergia tehát rövid távon nem nyújt megoldást az energiagondokra és minden valószínűség szerint az évszázad végéig a kőolaj marad a legfontosabb energiaforrás. Az elkövetkező években tovább növekszik a vízi energia és az új kísérletek következtében a napenergia jelentősége a világ energiaméltékében.

Ma még nem lehet pontos képet kapni a tőkés világot fenyegető energiaválság rövid távú áthidalásának lehetőségeiről. Az arab olajszállítások csökkenése majd a rendkívüli áremelés azonban ráébresztette a tőkésországokat, hogy a korábbi kényelmes állapot (a kitermelés máshol folyik, mint az ipari fejlődés) továbbra nem tartható fenn, hanem mozgósítani kell anyagi és szellemi erőforrásaikat az energiaellátás érdekében.

GONDA GYÖRGY—
LÖRINCZE PÉTER

A fehér négyszög

Lisszabon, Salisbury, Pretoria

Bantuszáni hadgyakorlat

A fehér négyszög mértanilag szabálytalan alakulat — politikailag annál világosabban körülhatárolható. Afrika déli részén állnak még a kolonializmus bástyái, noha az idő múlása, a világ és a fekete kontinens változásai alaposan kikezdték azokat. Am a portugál gyarmatok, Angola és Mozambik, valamint a fajgyűlölő telepes rendszerek, Dél-Afrika és Rhodesia heves utóvédharcokat folytatnak a történelem kérelhetetlen ítélete ellen. Tulajdonképpen ötszögről van szó, hiszen Lisszabon „tengerentúli tartományaként” kezeli azt az afrikai területet is, ahol nemrég kikiáltották Bissau-Guineát, a világ legfiatalabb köztársaságát.

Afrika déli végein tehát megállni látszik az idő. Egy viszonylag tömör áttekintés is bizonyítja azonban, hogy ez még sincs így: a sokszor mozdulatlanak tűnő felszín alatt jelentős mozgások indultak meg és vannak folyamatban.

Cabora Bassa körül

Portugália mindhárom afrikai gyarmatán véres háború folyik: az expedíciós hadseregek a terror és a népiirtás minden eszközét igénybe véve próbálják feltartóztatni a nemzeti felszabadítási mozgalmakat. Mozambikban a FRELIMO, az ország felszabadítási frontja a kilenc megye közül ötben tevékeny hadműveleteket folytat. Az ország területének mintegy negyedét ellenőrzi, ezek lakosságát egymillióra becsülik. Különösen fontos csatákat a hatalmas Cabora Bassa-i duzzasztógát és vízi erőmű komplexumnak a környéke. A nyugati vállalkozások pénzügyi támogatásával épülő objektumtól a portugálok nemcsak gazdasági előnyöket várnak, de úgy számolnak, hogy a létrejövő mesterséges vízmedencék elszigetelhetik majd a partizánalakulatokat. A felszabadító erők egyik fő harci célkitűzése most az, hogy elvágják a vasutat és a műutat, amely az egyetlen összeköttetés Rhodesia és a mozambiki Beira kikötője között. Ez az út keresztül vezet egybenként a gátépítkezések helyén is.

Angolában öt arcvonalon folyik a partizánháború, az ország tizenöt közigazgatási egysége közül kilencnek területén állandósultak a fegyveres összeütközések. A felszabadított területek elérik a 400 000 négyzetkilométert, az ország egyharmadát. Igaz, viszonylag gyéren lakott vidékekről van szó, az itt élő lakosság száma félmillió körül mozog. Az angolai felszabadítási harcot sokáig visszavetette a belső széthúzás. 1972 decemberében a két versengő, ön-

álló fegyveres erőkkel rendelkező nemzeti mozgalom együttműködési megállapodást írt alá. Az angolai Népi Felszabadító Mozgalom (MPLA), illetve az angolai Nemzeti Felszabadítási Front (FLNA) egyesítette erőit. Megalakult a Legfelsőbb Felszabadítási Tanács, amelynek elnöke Holden Roberto, alelnöke Agostinho Neto lett, s ideiglenes székhelyül a Zaire Köztársaságnak az angolai határvidékhez közel eső egyik helységét jelölték ki. Létrehoztak egy politikai tanácsot is, valamint megalakult az egyesített katonai parancsnokság, amely természetesen magának Angolának felszabadított területein működik.

A felszabadulás folyamata legteljesebben Bissau-Guineában bontakozott ki, ahol a szeptemberben összehívott népi gyűlés, Madina do Boé városban, kikiáltotta a köztársaságot. A fiatal nemzeti államot eddig több mint hatvan ország ismertte el, Bissau-Guinea első magas szintű delegációja a Szovjetunióban tett hivatalos látogatást, Luis Cabral köztársasági elnök vezetésével. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében a tagállamok túlnyomó többsége ugyan csak jóváhagyólag tudomásul vette a bissau-guineai bejelentést, annál inkább, mivel a világszervezet már 1960-ban többségi határozatot hozott erre vonatkozólag.

A szemtanúk sorában legutóbb Justin Mendy, a Reuter tudósítója is körutazást tett a köztársaság felszabadított területein. Tudósításában hírt adott róla, hogy mindenütt sikeresen működnek a tanácsnak nevezett helyi közigazgatási szervek; 170 iskolában, 350 afrikai tanító, 16 000 diákot oktat. Mintegy hatszázan különböző ösztöndíjjakkal közép- és felsőfokú tanulmányokat végeznek az európai országokban. Feljegyezték, hogy a közzelást „népüzletek” biztosítják, s a környező független afrikai országokkal bizonyos külkereskedelmi árucseré is lebonyolódik.

A tengeren túl

A viharfelhők tehát sokasodnak, de a hivatalos Portugália egyelőre nem akar ezekről tudomást venni. Az expedíciós seregek létszáma meghaladta a kétszázézetet, a katonai kiadások három év alatt négy milliárd escudóval növekedtek, s ma már a költségvetés 44–46 százalékát emésztik fel.

Lisszabon válsághangulatát tükrözi azonban, hogy az 1973. esztendőtlől kezdve bizonyos alkotmányjogi változásokat hajtott végre birodalmában. Hivatalosan továbbra is „tengerentúli tartományokként” tartja nyilván gyarmatait, de az okmányokban már az „állam” kifejezés is előfordul. A helyi közigazgatási szerveket pedig állami parlamenteknek ne-

MOZAMBIK: PARTIZÁNVADÁSZOK

Portugália nincs teljesen egyedül

vezik. A kényszerű módosítások mögött olyan elképzelések húzódnak meg, hogy nagyobb befolyást engednek a helyi telepeseknek, ugyanakkor a harcok terheinek fokozott vállalására ösztönzik őket.

Az átköltözőknek Lisszabon különleges kedvezményeket ígér, így az Észak-Mozambikban letelepülő háromezres hektár földet kap, házat juttatnak számára, s tízezer dollárnak megfelelő kölcsönben részesül. A vonzó feltételek ellenére alig volt jelentkező, a kikötések között ugyanis szerepel egy pont: a telepesek új otthonát a „nem szilárdan pacifikált” övezetben teremtik meg. A jelek szerint a szegénységben tengődő portugálok sem vonzza, hogy az afrikai csatatereken kapjanak birtokot...

A háború költségeinek eddig mintegy húsz százalékát fedezték helyi forrásokból, 1974-től kezdve ezt a hozzájárulást legalább harminc százalékra akarják felemelni. Mozambik és Angola bruttó társadalmi termékéből nonsokára az eddigi összegek háromszorosa menne majd végső fokon a hadviselés céljaira. Vannak olyan telepes vezetők, akik az anyaországot bírálják, s egy Rhodesiához vagy Dél-Afrikához hasonló rezsim kiépítésére törekszenek. Ma már a néhai diktátor, Salazar ellen is heves kirohanások hallhatók, utólagosan szeméret vetik, hogy uralkodásának négy évtizede alatt egyetlenegyszer sem látogatott el Afrikába. Az ellentétek jeleként értékelik, hogy rövid egymásutánban két ismert portugál katonai vezetőt váltottak le befolyásos posztjáról. Felmentették Antonio de Spínola tábornokot, Guinea kormányzóját, aki azzal szerette volna ellensúlyozni a szabadságharc sikereit, hogy szociális reformokat valósít meg, és a „szívek meghódítását” hirdeti. Menesztették azonban a mozambiki főparancsnokot, Kaulza de Arriagát is, aki viszont a legkeményebb eszközökkel próbált fellépni. Katonái hajtották végre annak idején a hírhedt vált wirihamui vérengzést. A tábornok, aki elnézően mosolygott, amikor beosztottai „portugál De Gaulle”-ként emlegették, maga sem tagadta, hogy politikai ambíciókat is táplál. A nagy krízisen belül így bontakozott ki a további válságok valószínűsége sorozata.

A portugál álláspont mind nehezebben tartható a nemzetközi porondon. Az ENSZ közgyűlése december közepén 94 szavazattal 14 ellenében, 21 tartózkodás mellett kinyilvánította, hogy Portugália küldötte többé nem szerepelhet Angola, Mozambik és Bissau-Guinea képviselőként. Magát a portugál mandátumot tehát nem vonták kétségbe, de Lisszabon diplomatái ezentúl csupán az Ibériai-félszigeten elhelyezkedő európai ország küldötteként szerepelhetnek a világszervezetben. Még egy lényeges ENSZ-határozat: öt tagból álló ténymegállapító bizottságot létesítettek a gyarmatosítók mozambiki kegyetlenkedéseinek kivizsgálására. E testületben Honduras, Írország, Madagaszkár és Nepal mellett a világszervezetbe nemrég felvett Német Demokratikus Köztársaság is részt vesz. Ennél a szavazásnál 109-en adtak le igenlő voksot és csupán négyen (Portugália, Spanyolország, Dél-Afrika és az Egyesült Államok) elleneztek a határozatot.

Légihid a szigeteken

A növekvő elszigeteltség közepette Portugália azért nincs teljesen egyedül. A világsajtó úgy értékeli, hogy Lisszabon mindegyik Washington tevékenységére számíthat, s ez bizonyos mértékben változásokat jelent az amerikai magatartásban. A hatvanas évtized derekától kezdve az Egyesült Államok csökkentette a Portugáliának nyújtott nyílt támogatást, elsősorban taktikai okokból, hogy ne haragítsa magára az afrikai államokat. Az 1973 októberi közel-keleti válság idején azonban jelentős eltávolodás következett be. Washington szövetségesei nem lelkesedtek azért, hogy a riadókészültségbe helyezett amerikai csapatok az Izraelbe irányított fegyverszállítások légihidját területükön keresztül bonyolítsák le, s az Egyesült Államoknak komoly gondokat okozott az utánpótlás biztosítása. Az egyetlen kivétel Portugália volt, s az azori csoporthoz tartozó Terceira szigetén a lajesi légitámaszpont biztosította az áthidaló megoldást. (Idezet a Financial Times cikkéből: „Az amerikai szövívők a közel-keleti háború előtt lekicsinyelték e támaszpont jelentőségét, és arra céloztak, hogy tulajdonképpen nem sokat ér. Tekintve, hogy a konfliktus során minden más ajtó zárva maradt, Lajes gyakorlatilag egyik napról a másikra létfontosságú lett a fegyverutánpótlások lebonyolítása szempontjából. E támaszpont nélkül Izrael nem kaphatta volna meg a számára oly szükséges szállítmányokat.”) Lisszabon természetesen sietve benyújtotta a számlát, s Rui Patricio külügyminiszter már ebben a szellemben tanácskozott a lisszaboni villámlátogatásra érkező Kissingerrel. A nyugati sajtó azt is tudni vélte, hogy Portugália biztosítékot kapott: amennyiben Bissau-Guinea függetlensége, valamint esetleges ENSZ-felvétele a Biztonsági Tanács elé kerülne, Washington vétőjogával élne, megakadályozná az érdemi döntéseket.

A sors furcsa ironiája, hogy a portugál gyarmatosítás még egy vonatkozásban biztos háttérrel tudhat maga mögött. Macaóról van szó, a kínai területen elhelyezkedő portugál gyarmatról, ahol a tudósítók szemtanúsága szerint a hivatalokban Mao Ce-tung és Thomaz portugál elnök arcképei láthatók. Az épületek falán pedig a maoista plakátok mellett a portugál gyarmati hadsereg